

19-6-2015

Fricties in Cultureel en Creatief Beleid

Paradigm en Stichting De
Cultuurloods

Lindsey Osseforth
3871096
Theater-, film- en televisiewetenschappen
Kees Vuyk
Universiteit Utrecht
2014-2015
Blok 4

Samenvatting

De begrippen “cultural industries” en “creative industries” worden in het wetenschappelijke debat vaak door elkaar gebruikt. Zoals zal blijken bestaat er slechts een scheiding op historiografische basis, maar in essentie hebben deze begrippen dezelfde oorsprong en duiden zij hetzelfde aan. In dit onderzoek werd met behulp van de casus Paradigm en Stichting De Cultuurloods getracht na te gaan of dit implicaties heeft op het overheidsbeleid omtrent deze sectoren en welke knelpunten hiermee gepaard gaan.

Met de nieuwe beleidsplannen van Zijlstra streeft de overheid naar een vernauwing van de kloof tussen cultuur- en de creatieve industrie. Zijlstra beoogt een cultuurbeleid, waarin ondernemingen zelfstandig omhoog blijven met behulp van marktstrategieën. Om ondernemingen toch deels tegemoet te komen, wordt ondersteuning geboden in de vorm van cultuurfondsen. Op deze manier worden culturele ondernemingen in de loop der tijd gedwongen om hetzelfde te opereren als creatieve ondernemingen, die met behulp van publiek- private samenwerking zorgen voor financieringsmogelijkheden. Het Gronings beleid kan hiermee vereenzelvigd worden.

Paradigm en Stichting De Cultuurloods vallen als onderneming binnen de creatieve industrie van de gemeente Groningen. Hoewel het beleid pretendeert te investeren in deze industrie, blijkt het vergaren van kapitaal in de praktijk zeer lastig. Dit komt voort uit de financiële crisis van 2008, die de Nederlandse economie tot op heden niet geheel te boven is gekomen. Er heerst angst onder investeerders om risico te nemen, waardoor er voor ondernemingen binnen de creatieve industrie weinig doorgroeimogelijkheden bestaan. De Nederlandse overheid is niet in staat om hier met behulp van het huidige beleid verandering in aan te brengen. Daardoor zal de groei van de creatieve industrie uiteindelijk stagneren.

Het is niet zo zeer de vraag of een culturele onderneming tot de culturele of de creatieve sector behoort die leidt tot implicaties aangaande het beleid. Door te bezuinigen op kunst en cultuur is het geldtekort door het ministerie van OCW verschoven naar de creatieve industrie, waardoor er een financieringstekort is ontstaan binnen deze industrie en daarmee het ministerie van EZ. Dit financieringstekort vormt het grootste knelpunt voor startende culturele ondernemingen. En het huidige beleid is niet in staat dit knelpunt op te lossen.

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1: Probleemstelling	3
Paradigm en De Cultuurloods.....	3
Het uitblijven van overheidssubsidie.....	4
Cultureel ondernemerschap/Culturele industrie/Creatieve industrie.....	5
Vraagstelling.....	6
Theoretisch kader en methodiek.....	6
Hoofdstuk 2: Cultureel/Creatief: Het verschil	9
Cultureel ondernemerschap	9
Culturele industrie	10
Creatieve industrie.....	11
Kritiek op terminologisch gebruik.....	12
Concluderend.....	13
Hoofdstuk 3: Nederlands beleid	14
Een nieuwe visie op cultuurbeleid.....	14
De Nederlandse creatieve industrie	16
Gronings beleid.....	16
Concluderend.....	17
Hoofdstuk 4: Belemmeringen in cultuur.....	18
Paradigm, De Cultuurloods en de gemeente Groningen	18
Financieringsproblematiek in de creatieve industrie	20
Concluderend.....	21
Hoofdstuk 5: Conclusie	22
Bibliografie.....	25
Verklaring intellectueel eigendom	27

Probleemstelling

Paradigm en De Cultuurloods

Paradigm is een Groningse nachtclub ontstaan uit “een samenwerkingsverband tussen muziekliefhebbers, kunstenaars, artiesten, studenten en ondernemers.”¹ De club heeft een eigenzinnige visie op elektronische muziek en combineert muzikaliteit met diverse vormen van beeldende kunst. Tijdens de Groninger nachten biedt Paradigm een gevarieerd aanbod aan artiesten uit verschillende niches binnen de House en Techno scene.²

Daarnaast manifesteert Paradigm zich als creatief en cultureel platform met behulp van stichting De Cultuurloods. De Cultuurloods behelst alle creatieve en artistieke activiteiten binnen Paradigm. De stichting is opgericht om talenten een platform te bieden, zodat zij zich verder kunnen ontwikkelen in hun werk als DJ, producer, VJ, kunstenaar of fotograaf. En biedt tevens gelegenheid aan stagiaires een bijdrage te leveren aan het geluid, de aankleding en de vormgeving van Paradigm.³

De combinatie Paradigm en De Cultuurloods blijkt goedwerkend, want Paradigm is uitgegroeid tot een van de meest populaire uitgaansgelegenheden in Groningen. Juist daarom ambieert Piter Terpstra, eigenaar van Paradigm, een verhuizing naar het Groningse Suikerunie-terrein. Op dit moment biedt Paradigm plek voor vierhonderd man, maar de club is zo populair dat gemakkelijk een zaal met duizend mensen gevuld zou kunnen worden. Kortom Paradigm is zijn huidige locatie ontgroeid.⁴

Daarnaast wil Paradigm een culturele broedplaats zijn onder de naam Electronic Music Society. “We willen een studio, een werkplaats. Het gaat niet alleen om muzikanten, maar om alles wat rond elektronische muziek gebeurt: licht, geluid, decor, performance. Nu al zijn er ongeveer vijftig creatievelingen die hier regelmatig werken. We zouden ze graag een vaste plek geven.” Het is bijna geheel zeker dat het Suikerunie-terrein een culturele bestemming krijgt van

---

¹ ‘Paradigm Club Info,’ *Paradigm050*, geraadpleegd 15 juni 2015, beschikbaar via <http://www.paradigm050.com/nl/paradigm-club/info>.

² Ibidem.

³ ‘Cultuurloods Info,’ *Paradigm050*, geraadpleegd 15 juni 2015, beschikbaar via <http://www.paradigm050.com/nl/de-cultuurloods/cultuurloods-info>.

⁴ ‘Ambitieuze Paradigm lonkt naar Suikerunie-terrein,’ *Sikkom*, geraadpleegd 15 juni 2015, beschikbaar via <http://www.sikkom.nl/ambitieuze-paradigm-lonkt-naar-suikerunie-terrein-interview/>.

de gemeente. Paradigm is bereid concessies te doen en samenwerkingen aan te gaan met andere culturele instellingen, om vervolgens een plek op het terrein te bemachtigen en zodoende een nieuwe culturele ontmoetingsplaats in de stad Groningen te realiseren.⁵

Paradigm heeft tot op heden gedraaid zonder subsidie. Dit komt in eerste instantie voort uit het feit dat Paradigm een geheel nieuw concept was en de gemeente een onzekere partner voor hen was. Tegenwoordig zien de provincie en de gemeente Groningen in dat de dance-scene economisch voordeel oplevert voor de stad en is besloten dat zal worden geïnvesteerd in deze sector.⁶ Ondanks de plannen van de gemeente om te gaan investeren in de dance-sector blijven Paradigm en De Cultuurloods vooralsnog ongesubsidieerd.⁷

Het uitblijven van overheidssubsidie

Het Rijk heeft besloten om met ingang van 2013, circa 200 miljoen euro te gaan bezuinigen op kunst en cultuur en het beleidskader ingrijpend te gaan veranderen. Het cultuurbeleid van de provincie Groningen is nauw verweven met het rijksbeleid en heeft besloten om met 23 procent op kunst en cultuur te gaan bezuinigen en tevens de criteria aan te scherpen.⁸ Om het begrotingstekort op te vangen worden culturele instellingen gestimuleerd onafhankelijk te zijn en zich te richten op cultureel ondernemerschap. De toekenning van subsidie is afhankelijk van succesvol ondernemen. Voor 2013-2016 geldt een minimum norm van 17,5 procent eigen inkomsten voor culturele instellingen die subsidie willen ontvangen van het Rijk. Deze norm zal in de komende jaren alleen maar hoger worden.⁹

De gemeente Groningen besluit in de cultuurnota 2013-2016 getiteld *Cultuurstad Groningen: Tegen de stroom in*, dat zij wil blijven investeren in kunst en cultuur. Groningen heeft als stad de ambitie om een vaste plek in de top vijf van Nederlandse cultuursteden te bemachtigen en wil dit doel realiseren door kunst en cultuur te blijven stimuleren. Hoewel de gemeente niet meegaat in de beslissingen van het Rijk en de provincie, dreunen deze bezuinigingsbeslissingen wel degelijk door in het gemeentelijke beleid. Instellingen moeten aan

---

⁵ 'Ambitieuze Paradigm lonkt naar Suikerunie-terrein,' *Sikkom*, geraadpleegd 15 juni 2015, beschikbaar via <http://www.sikkom.nl/ambitieuze-paradigm-lonkt-naar-suikerunie-terrein-interview/>.

⁶ Garret, Chris, 'Groenlicht voor meer dance muziek in Groningen,' *Groninger Nachtwacht*, geraadpleegd 15 juni 2015, beschikbaar via <http://www.groningernachtwacht.nl/nieuws/groen-licht-voor-meer-dance-muziek-in-groningen/>.

⁷ 'Ambitieuze Paradigm lonkt naar Suikerunie-terrein,' *Sikkom*, geraadpleegd 15 juni 2015, beschikbaar via <http://www.sikkom.nl/ambitieuze-paradigm-lonkt-naar-suikerunie-terrein-interview/>.

⁸ Gemeenteraad Groningen, *Ruimte voor vernieuwing, vernieuwing voor ruimte: Uitgangspunten kadernota cultuur Groningen, cultuurnota periode 2013-2016*, (Groningen: Gemeente Groningen, 2011), 3.

⁹ 'Ondernemerschap Kunst en Cultuur,' *Rijksoverheid Kunst en Cultuur*, geraadpleegd op 15 juni 2015, beschikbaar via <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/kunst-en-cultuur/ondernemerschap-kunst-en-cultuur>.

strengere criteria voldoen om een plek in de cultuurnota te verdienen, door aan te tonen dat zij investeringen doen in “professionalisering, samenwerking, synergie, cultureel ondernemerschap, educatie en bereik.”¹⁰

Cultureel ondernemerschap/Culturele industrie/Creatieve industrie

Wanneer een instelling niet voldoende cultureel ondernemend is, wordt geen financiële steun geboden vanuit zowel het Rijk, als de provincie, als de gemeente. Cultureel ondernemerschap streeft naar een balans tussen zakelijke en artistieke doelstellingen. Hoewel zakelijke aspecten van essentieel belang zijn om een cultureel ondernemende instelling te doen floreren, worden artistieke waarden als even belangrijk beschouwd.¹¹ Het opstarten van een onderneming – cultureel of niet – kost geld. Daarnaast komt in de opstartfase ook geen geld binnen.¹² Doordat sinds de kredietcrisis het verkrijgen van kapitaal middels financieringen lastiger is geworden,¹³ zou subsidie voor culturele ondernemingen een uitkomst bieden. Het blijft echter noodzakelijk dat de nadruk in deze fase ligt op het zakelijke aspect van een onderneming - ongeacht of het een culturele onderneming betreft. Wanneer men niet in staat is om een evenwicht te vinden tussen zakelijke en artistieke doeleinden, maar de focus ligt op het zakelijke aspect van de onderneming valt deze binnen de culturele industrie.¹⁴

De culturele industrie wordt terminologisch beschouwd als een synoniem voor de creatieve industrie.¹⁵ Waarin de creatieve industrie als een paraplu-terme voor de sectoren kunsten en cultureel erfgoed, de media- en entertainmentindustrie en de creatieve zakelijke dienstverlening fungeert.¹⁶ Hoewel deze begrippen in veel opzichten op elkaar lijken, zouden zij beleidsmatig niet meer van elkaar kunnen verschillen. De culturele industrie maakt onderdeel uit van het cultuurbeleid, terwijl de creatieve industrie is opgenomen in het

---

¹⁰ Schoor, Ton, *Cultuurstad Groningen: tegen de stroom in, Cultuurnota gemeente Groningen 2013-2016*, (Groningen: Gemeente Groningen, 2012), 4.

¹¹ Janssen, Gerrit Jan et al., *Cultureel ondernemerschap: Een kwestie van balans* (Rotterdam: Deloitte en Touche Bakkenist, 2001), 12.

¹² ‘Checklist bedrijf starten,’ *ING*, geraadpleegd op 17 juni 2015, beschikbaar via <https://www.ing.nl/zakelijk/starters/startertips/checklist-bedrijf-starten/index.html>.

¹³ Hendrick, Lucas, ‘Actieagenda Randvoorwaarden Financiering Creatieve Industrie,’ *Dutch Creative Council*, (Amsterdam: DCC, 2013), 10.

¹⁴ Janssen, Gerrit Jan et al., *Cultureel ondernemerschap: Een kwestie van balans* (Rotterdam: Deloitte en Touche Bakkenist, 2001), 13.

¹⁵ Galloway, Susan en Stewart Dunlop, ‘A critique of definitions of the cultural and creative industries in public policy,’ *International Journal of Cultural Policy*, Vol 13, no. 1, (Londen: Routledge, 2007), 17.

¹⁶ Janssen, Gerrit Jan et al., *Cultureel ondernemerschap: Een kwestie van balans* (Rotterdam: Deloitte en Touche Bakkenist, 2001), 12.

economische beleid.¹⁷

Vraagstelling

De Nederlandse overheid streeft naar een combinatie van de culturele- en de creatieve industrie. Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en het ministerie van Economische zaken werken samen aan het creatieve industriebeleid, waardoor cultureel en creatief beleid met elkaar gecombineerd worden.¹⁸

Desondanks blijkt in de praktijk dat het voor een culturele onderneming lastig is om aanspraak te maken op subsidies. Dit heeft te maken met de zeer strenge toegangseisen voor het krijgen van subsidie, waardoor subsidiëring geen vanzelfsprekendheid meer is. Daarnaast bestaat geen duidelijke scheiding tussen de culturele- en de creatieve industrie, waardoor het voor culturele instellingen onduidelijk is onder welk beleid zij vallen.

Dit onderzoek vormt een beschouwing over de relatie tussen theorie, beleid en praktijk en legt de nadruk op de fricties in het huidige cultuurbeleid. Deze fricties leiden tot de volgende centrale vraag:

Met welke knelpunten in het Nederlandse overheidsbeleid heeft een startende culturele onderneming te kampen, wanneer niet duidelijk is of deze tot de culturele of de creatieve industrie behoort?

Deze vraag zal beantwoord worden met behulp van de volgende deelvragen:

- Wat verstaat men onder cultureel ondernemerschap, culturele industrie en creatieve industrie en hoe hangen deze begrippen samen?
- Wat is het beleid ten aanzien van de culturele en creatieve industrie in de periode 2013-2016 van zowel het Rijk als de gemeente Groningen?
- Wat valt op als je naast dit beleid een praktijkgeval legt en waar zitten de knelpunten in het beleid?

Theoretisch kader en methodiek

Dit onderzoek vereist een theoretische basis waarop verder voortgeborduurd kan worden. Deze theoretische basis beslaat de begrippen cultureel ondernemerschap, culturele industrie en de creatieve industrie. In *Cultureel Ondernemerschap: een kwestie van balans* trachten Jansen et

---

¹⁷ Galloway, Susan en Stewart Dunlop, 'A critique of definitions of the cultural and creative industries in public policy,' *International Journal of Cultural Policy*, Vol 13, no. 1, (Londen: Routledge, 2007), 19.

¹⁸ Zijlstra, Halbe, *Cultuur in beeld* (Den Haag: Ministerie van OCW, 2012), 6.

al het begrip cultureel ondernemerschap af te bakenen tot een werkbare term die zich duidelijk scheidt van andere terminologie binnen deze sector.¹⁹

Waar het begrip cultureel ondernemerschap wordt afgebakend, komt automatisch de term culturele industrie bovendrijven. Dit is een begrip met een lange historie die in een literatuuroverzicht omtrent de culturele en de creatieve industrie wordt toegelicht door Justin O'Connor. De ontwikkeling rondom de term culturele industrie leidt uiteindelijk in O'Connors betoog tot het ontstaan van de creatieve industrie. O'Connor legt uit dat de culturele en de creatieve industrie in wezen hetzelfde zijn, maar dat de verandering in terminologie grote implicaties heeft gehad op het beleid rondom beide sectoren.²⁰

Zoals gezegd levert deze verandering in terminologie complicaties op in het beleid. In *A Critique of Definitions of the Cultural and Creative Industries in Public Policy* beargumenteren Susan Galloway en Stewart Dunlop, de problemen die zich hebben voorgedaan in het Britse beleid omtrent de culturele en de creatieve industrie na aanleiding van de eerder genoemde terminologische wijziging.²¹

Hoewel het onderscheid tussen de culturele en de creatieve industrie in Nederlands als steeds minder relevant wordt gezien, krijgt deze combinatiesector ook onder Nederlands beleid met knelpunten te maken.²² In het TNO rapport *Knelpunten in creatieve productie: creatieve industrie* wordt de nadruk gelegd op hiaten in het Nederlandse beleid aangaande de culturele en de creatieve industrie.²³ Verder wordt de culturele en creatieve financieringsproblematiek aangestipt in de actieagenda *Randvoorwaarden Financiering Creatieve Industrie*.²⁴

Dit onderzoek heeft een hermeneutisch analytische inslag, waarin verschillende beleidsstukken worden geanalyseerd om te achterhalen welke knelpunten hierin bestaan, aangaande de culturele en de creatieve sector. De keuze voor deze stukken ligt ten grondslag aan de keuze voor de beleidsperiode 2013-2016, simpelweg omdat deze periode het meest recent is. Het eerste stuk dat dan ook wordt opgenomen in het methodisch instrumentarium van dit onderzoek betreft de nota *Meer dan kwaliteit: een nieuwe visie op cultuurbeleid*. Hoewel

---

¹⁹ Janssen, Gerrit Jan et al., *Cultureel ondernemerschap: Een kwestie van balans* (Rotterdam: Deloitte en Touche Bakkenist, 2001), 12.

²⁰ O'Connor, Justin, 'The cultural and creative industries: a literature review,' *Creativity, Culture and Education Series*, (Brisbane: Queensland University of Technology, 2010).

²¹ Galloway, Susan en Stewart Dunlop, 'A critique of definitions of the cultural and creative industries in public policy,' *International Journal of Cultural Policy*, Vol 13, no. 1, (Londen: Routledge, 2007), 17.

²² Rutten, Paul et al., *Knelpunten in creatieve productie: creatieve industrie* (Delft: TNO, 2005), 3.

²³ Ibidem, 6.

²⁴ Hendrick, Lucas, 'Actieagenda Randvoorwaarden Financiering Creatieve Industrie,' *Dutch Creative Council*, (Amsterdam: DCC, 2013), 4.

deze nota stamt uit 2011, is deze nog steeds relevant voor dit onderzoek. *Meer dan kwaliteit* werpt een blik op de toekomst aangezien deze de beleidsperiode 2013-2016 beschrijft. Hierin wordt beschreven wat de speerpunten in het toekomstige beleid zullen zijn en hierin beschikt cultureel ondernemerschap over een prominente rol.²⁵ Er is daarom gekozen om het reeds benoemde *Cultureel ondernemerschap: een kwestie van balans* als aanvulling op de nota te beschouwen.²⁶

In *Meer dan kwaliteit* is tevens een grote rol weggelegd voor de creatieve industrie. Vanwege de opkomst van deze industrie en de toevoeging die deze biedt op het Nederlandse economische bestel, is besloten om deze sector op te nemen in het cultuurbeleid.

De creatieve industrie wordt daarnaast gesteund door initiatieven vanuit het economische beleid. De NWO levert hieraan een bijdrage met behulp van een toelichting betreffende de Topsector Creatieve Industrie 2014-2015. Hierin wordt vermeld op welke wijze de creatieve industrie aanspraak kan maken op subsidies, zodat startende ondernemingen de mogelijkheid hebben om ook daadwerkelijk draaiende te geraken.²⁷

Vanwege het feit dat de eerder benoemde casus een startende onderneming in de gemeente Groningen beslaat, dient onderzocht te worden of het Groningse beleid afwijkt van het beleid dat door het Rijk wordt gevoerd. Zodoende worden de Kadernota Cultuur Groningen voor de periode 2013-2016²⁸ en de Cultuurnota gemeente Groningen 2013-2016²⁹ tevens opgenomen in het theoretisch kader.

Het praktijkdeel van het onderzoek zal vorm krijgen met behulp van de casus aangaande Paradigm en stichting De Cultuurloods. Dit initiatief moet tot op heden zien te overleven zonder steun van de Nederlandse overheid. Hoewel Paradigm en De Cultuurloods op het eerste gezicht zowel onderdeel van de culturele als de creatieve sector lijken uit te maken, valt dit initiatief tussen wal en schip op het gebied van subsidies. In dit gedeelte van het onderzoek zal worden onderzocht waar precies de knelpunten liggen in het Nederlandse overheidsbeleid ten aanzien van de culturele en de creatieve sector.

---

²⁵ Zijlstra, Halbe, *Meer dan kwaliteit: Een nieuwe visie op cultuurbeleid*, (De Haag: Rijksoverheid, 2011), 3.

²⁶ Janssen, Gerrit Jan et al., *Cultureel ondernemerschap: Een kwestie van balans* (Rotterdam: Deloitte en Touche Bakkenist, 2001), 5.

²⁷ Bos, A.M., *NWO-bijdrage voor de Topsector Creatieve Industrie 2014-2015*, (Den Haag: NWO, 2013), 1.

²⁸ Gemeenteraad Groningen, *Ruimte voor vernieuwing, vernieuwing voor ruimte: Uitgangspunten kadernota cultuur Groningen, cultuurnota periode 2013-2016*, (Groningen: Gemeente Groningen, 2011), 3.

²⁹ Schoor, Ton, *Cultuurstad Groningen: tegen de stroom in, Cultuurnota gemeente Groningen 2013-2016*, (Groningen: Gemeente Groningen, 2012), 4.

Cultureel/Creatief: Het verschil

Cultureel ondernemerschap

“De afgelopen decennia heeft de overheid het particulier initiatief in de cultuursector niet zozeer aangevuld, maar overgenomen. Dat is niet gezond. Het is tijd voor een cultuuromslag, een herijking,” aldus Zijlstra.³⁰ Sindsdien is hij een verandering van het systeem van cultuursubsidies aan het doorvoeren. Het actuele Nederlandse cultuurbeleid beoogt een verschuiving van een publieke, naar een overwegend private financieringsvorm.³¹ Om dit te bewerkstelligen werd de speerpunt van het Nederlandse cultuurbeleid onder leiding van Zijlstra cultureel ondernemerschap. Dit werpt duidelijk zijn vruchten af, want tussen 2005 en 2009 bedroeg de gemiddelde jaarlijkse groei van de publieksinkomsten van culturele instellingen 6,0 procent. Daarnaast steeg het gemiddelde percentage eigen inkomsten van de subsidieaanvragers in de basisinfrastructuur van 47,1 procent naar 51,0 procent in 2011.³² Desondanks is de overheid van mening dat zij te veel optreedt als financier en dat bij het verdelen van subsidies te weinig aandacht wordt besteed aan publiek en ondernemerschap. Culturele instellingen en kunstenaars moeten nog ondernemender worden en een groter deel van hun inkomsten zelf verwerven. Op deze wijze worden culturele instellingen minder afhankelijk van de overheid en daardoor hebben zij de mogelijkheid flexibeler en krachtiger te worden.³³

Cultureel ondernemerschap kan op vele manieren gedefinieerd worden, maar de kern van het begrip betreft het vinden van een balans tussen artistieke- en zakelijke doeleinden. “Cultureel ondernemerschap is ondernemerschap met een extra dimensie. Een ondernemer op cultureel gebied streeft ook culturele, ofwel artistieke doelstellingen na, niet in plaats van maar naast de gebruikelijke zakelijke doelstellingen.” Hierin spelen het nemen van initiatief, eigen

---

³⁰ ‘Zijlstra: scherpe keuzes nodig in cultuursector,’ *Rijksoverheid Nieuws*, geraadpleegd op 17 juni 2015, beschikbaar via <http://www.rijksoverheid.nl/nieuws/2010/12/06/zijlstra-scherpe-keuzes-nodig-in-cultuursector.html>.

³¹ Janssen, Gerrit Jan et al., *Cultureel ondernemerschap: Een kwestie van balans* (Rotterdam: Deloitte en Touche Bakkenist, 2001), 10.

³² Zijlstra, Halbe, *Kamerbrief oer programma ondernemerschap cultuur*, (Den Haag: OCW, 2012), 2.

³³ Zijlstra, Halbe, *Meer dan kwaliteit: Een nieuwe visie op cultuurbeleid*, (De Haag: Rijksoverheid, 2011), 2.

verantwoordelijkheid en risico, het overtuigen van financiers en een innovatieve instelling een belangrijke rol.³⁴

Hoewel cultureel ondernemerschap betekent dat er meer aandacht wordt besteed aan de zakelijke aspecten van culturele instellingen, hoeft dit niet ten koste te gaan van de artistieke doeleinden. Wanneer de artistieke en zakelijke doelstellingen uit balans raken en de focus verschuift naar een meer zakelijke dan artistieke aanpak, valt een instelling binnen de culturele industrie en is er geen sprake meer van cultureel ondernemerschap.³⁵

Culturele industrie

De terminologische discussie rondom de culturele industrie begint bij de definitie van Theodor Adorno en Max Horkheimer. Zij stellen dat onder invloed van het kapitalisme, kunst en cultuur onderdeel zijn geworden van de economie. Adorno betoogt dat de “Culture Industry” de massa manipuleert en aanzet tot passieve consumptie. “The new Culture Industry sought the surface effects associated with both popular culture and ‘high art’ - means of attraction and seduction, of stimulating desire without reflection, providing distraction at the expense of thought.”³⁶

Tegelijkertijd ontstond er een culturele beleidsvorm die onderscheid maakte tussen kunst en populaire cultuur. Met behulp van dit beleid zou kunst beschermd moeten worden tegen de invloeden van de vrije markt.³⁷ De angst voor het verlies van de Europese cultuur vloeide voort uit naoorlogse weën waarin men vreesde voor de massa en een geamëricaniseerde maatschappij – ofwel het kapitalisme. Een dergelijke vorm van cultureel beleid moest de Europese cultuur waarborgen en beschermen tegen de dreigingen van de massa en het kapitalisme. Dit resulteerde in een overheidsbeleid waarin de overheid zich opstelde als financier van kunst en cultuur, waardoor culturele instellingen niet langer genoodzaakt waren zich op de markt te begeven. Op deze wijze zou het kapitalisme geen invloed hebben op de Europese cultuur.

Waar Adorno en Horkheimer pleitten voor een scheiding tussen cultuur en de vrije markt, stelt Nicholas Garnham in 1990 dat cultuur juist onderworpen dient te worden aan de wet van vraag en aanbod. “Public policy can and should use the market as a way to distribute cultural goods and services – and to do so in a way that follows audience demand rather than

---

³⁴ Janssen, Gerrit Jan et al., *Cultureel ondernemerschap: Een kwestie van balans* (Rotterdam: Deloitte en Touche Bakkenist, 2001), 12.

³⁵ Ibidem, 13.

³⁶ O’Connor, Justin, ‘The cultural and creative industries: a literature review,’ *Creativity, Culture and Education Series*, (Brisbane: Queensland University of Technology, 2010), 11.

³⁷ Ibidem, 17.

the ambitions of the producers themselves.”³⁸ De vraag van het publiek naar bepaalde culturele producten, zorgt voor het ontstaan van een cultureel landschap dat past bij haar inwoners.

Verder heeft hij kritiek op de term culturele industrie. Hij stelt dat dit totaliserende concept niet in staat is om onderscheid te maken tussen de verschillende aangeboden culturele koopwaren. Economisch gewin wordt binnen deze sector over het algemeen op drie verschillende manieren verworven. Ten eerste was er sprake van fysieke producten met een culturele waarde die aan individuen verkocht werden. Daarnaast bestaan broadcasting media die hun winst halen uit adverteren en sponsoring. Hierin vormen kranten en magazines een intermediair, omdat zij zowel winst behalen uit de verkoop aan individuen als met behulp van advertenties en sponsoring. Tot slot bestaan er vormen van cultuur in het kader van publiek optreden. Deze vorm van cultuur behaalt haar winst met behulp van beperkte toegang en toegangsprijzen.³⁹ Onder invloed van deze argumentatie verandert de term “Culture Industry” in “Cultural Industries.” Waarin elke sub-sector een eigen manier vindt om economisch gewin te realiseren, waardoor geen gebruik gemaakt kan worden voor een overkoepelende term die alle sectoren behelst.

Creatieve industrie

In 1997 veranderde het Department of National Heritage in Department of Culture, Media and Sport ofwel DCMS,⁴⁰ onder invloed van de verkiezing van “New Labour” als nieuw kabinet.⁴¹ Binnen dit Britse beleid ontstaat de term “creative industries.” Het kabinet wilde de positie van de “cultural industries” in het beleid verankeren, omdat deze lucratief bleek voor de Britse economie. Chris Smith, toenmalig voorzitter van DCMS, besloot de “cultural industries” een nieuwe benaming te geven in de vorm van de “creative industries.”

Dit was een pragmatische beslissing die Smith in staat stelde in samenwerking met het ministerie van Economie en Financiën een aantal nieuwe beleids- en bestedingsplannen door te voeren. Hierbij was het cruciaal dat het woord cultuur werd vermeden, omdat cultuur onlosmakelijk verbonden leek met kunst – en kunst en cultuur van oudsher losstonden van het economische beleid. Deze beslissing heeft er echter toe geleid dat de creatieve industrie geheel buiten het beleid ten aanzien van de kunst en cultuursector is gevallen. Wel hopen te kunnen

---

³⁸ O’Connor, Justin, ‘The cultural and creative industries: a literature review,’ *Creativity, Culture and Education Series*, (Brisbane: Queensland University of Technology, 2010), 27.

³⁹ Ibidem, 24.

⁴⁰ Ibidem, 49.

⁴¹ Galloway, Susan en Stewart Dunlop, ‘A critique of definitions of the cultural and creative industries in public policy,’ *International Journal of Cultural Policy*, Vol 13, no. 1, (Londen: Routledge, 2007), 18.

blijven profiteren van de voordelen die kleven aan het zijn van een culturele instelling,⁴² werd de creatieve industrie ondergebracht bij het economische overheidsbeleid. De creatieve industrie wordt door de DCMS als volgt gedefinieerd: “(those industries) which have their origin in individual creativity, skill and talent and which have a potential for wealth and job creation through the generation and exploitation of intellectual property.”⁴³

De creatieve industrie wordt niet alleen in Groot-Brittannië, maar ook in Nederland gezien als aanjager van de nationale economie. De creatieve industrie is onlangs uitgeroepen tot topsector en ook het Nederlandse overheidsbeleid zet alles op alles om deze sector te stimuleren. De creatieve industrie in Nederland fungeert tevens als overkoepelende term. Binnen de creatieve industrie vallen in het Nederlandse beleid de volgende sectoren: kunsten en cultureel erfgoed, de media- en entertainmentindustrie en de creatieve zakelijke dienstverlening.⁴⁴

Kritiek op terminologisch gebruik

Galloway en Dunlop beargumenteren dat kunst en cultuur worden geabsorbeerd door de creatieve industrie waardoor “important justifications for their support” verloren dreigen te gaan.⁴⁵ Zij stellen dat er sprake moet zijn van een stevige theoretische basis wanneer begrippen worden gebruikt binnen het overheidsbeleid. Ten eerste omdat dit implicaties heeft voor de wijze waarop deze industrieën benaderd worden; ten tweede omdat dit bepalend is voor de wijze waarop de overheid ingrijpt als beleidsmaker.⁴⁶

Om een duidelijk verschil aan te duiden tussen de culturele en de creatieve industrie pleiten Galloway en Dunlop voor het inperken van het begrip cultuur. In de loop der jaren is dit begrip allesomvattend geworden, waardoor het onmogelijk is om het begrip daadwerkelijk waarde toe te kennen. Om de term cultuur in ere te herstellen wordt door Hesmondhalgh en Pratt gesteld dat “the main interest in such industries is the symbolic, aesthetic and, for want of a better term, artistic, nature of their output, because these outputs can potentially have a strong

---

⁴² O’Connor, Justin, ‘The cultural and creative industries: a literature review,’ *Creativity, Culture and Education Series*, (Brisbane: Queensland University of Technology, 2010), 51.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Giessen, van der, Annelieke, et al., *Monitor Cross-overs Creatieve Industrie* (Delft: TNO, 2015), 12.

⁴⁵ Galloway, Susan en Stewart Dunlop, ‘A critique of definitions of the cultural and creative industries in public policy,’ *International Journal of Cultural Policy*, Vol 13, no. 1, (Londen: Routledge, 2007), 17.

⁴⁶ Ibidem, 18.

influence on the way we understand society.”⁴⁷ Galloway en Dunlop omarmen deze afbakening en gebruiken deze om een grens te trekken tussen de culturele en de creatieve industrie.

De creatieve industrie wordt gezien als spin in het web dat kenniseconomie heet. Cultuur wordt beschouwd als een onderdeel van de kenniseconomie en daarom leek het rechtvaardig om cultuur onderdeel te maken van de creatieve industrie. Echter heeft deze beslissing er voor gezorgd dat moeilijk tot geen onderscheid meer valt te maken tussen cultuur en andere creatieve uitingen. Dit zorgt beleidsmatig voor twee problemen. Ten eerste is het onmogelijk om de daadwerkelijke toevoeging van cultuur in de kenniseconomie te meten. En ten tweede wordt voorbijgegaan aan het feit dat cultuur zich onderscheidt van andere creatieve activiteiten omdat het symbolische waarde bezit.⁴⁸ Hierdoor verliest de overheid “the distinctive public good contribution of culture,”⁴⁹ uit het oog. De culturele industrie kan gedefinieerd worden als generator van symbolische betekenis in de maatschappij, terwijl de creatieve industrie op geen enkele wijze refereert naar het voortbrengen van symbolische betekenis, omdat deze niet naar cultuur verwijst. De creatieve industrie behelst in principe elke vorm van creatieve activiteit.⁵⁰

Op deze manier is een industrie ontstaan die allesomvattend is. “Our (Galloway en Dunlop) unpacking of the concept of creative industries has found it to be rather like a Russian doll; once the layers are discarded at heart it appears an amorphous entity, with no specific cultural content at all.”⁵¹ Door culturele activiteiten te positioneren binnen de creatieve industrie, vallen deze buiten het culturele beleid en wordt compleet voorbijgegaan aan de waarde die cultuur heeft in de maatschappij. Cultuur brengt voordelen die niet kunnen worden verworven via de vrije markt en de wijze waarop cultuur wordt benaderd binnen de creatieve industrie dwingt cultuur aan haar artistieke doelstellingen voorbij te gaan.⁵²

Concluderend

De begrippen “cultural industries” en “creative industries” worden vaak door elkaar gebruikt. Zoals hierboven is uitgelegd bestaat er slechts een scheiding op historiografische basis, maar in essentie hebben deze begrippen dezelfde oorsprong en duiden zij hetzelfde aan.

---

⁴⁷ Galloway, Susan en Stewart Dunlop, ‘A critique of definitions of the cultural and creative industries in public policy,’ *International Journal of Cultural Policy*, Vol 13, no. 1, (Londen: Routledge, 2007), 23.

⁴⁸ Ibidem, 26.

⁴⁹ Ibidem, 28.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Ibidem, 29.

⁵² Ibidem.

Nederlands beleid

Een nieuwe visie op cultuurbeleid

In *Meer dan kwaliteit: Een nieuwe visie op cultuurbeleid* geeft staatssecretaris Halbe Zijlstra zijn visie op het toekomstige cultuurbeleid voor de periode 2013-2016. Deze nota werd geschreven in 2011 en inmiddels is het toenmalig toekomstige beleidsgetij in volle gang. “Het kabinet staat voor een omslag in het cultuurbeleid. Die is nodig omdat onze samenleving is veranderd en het cultuurbeleid daarmee niet langer in de pas loopt. De overheid treedt te veel op als financier en bij de verlening van subsidies is nu te weinig aandacht voor publiek en ondernemerschap.”⁵³ De speerpunt van het Nederlandse cultuurbeleid is cultureel ondernemerschap. Het kabinet gaat in deze periode 200 miljoen euro bezuinigen op kunst en cultuur. Wanneer culturele instellingen het nalaten ondernemend en innovatief te zijn en daarmee eigen inkomsten te genereren zullen zij in een dergelijk cultuurklimaat niet overleven. Hoewel de kwaliteit van cultuur nog steeds het vertrekpunt dient te zijn van culturele ondernemingen, betreft dit niet langer het eindpunt.⁵⁴ Zijlstra stelt dat het meeste cultuuraanbod op de vrije markt tot stand komt. De totale omzet van de cultuursector bedroeg in 2009 circa 18 miljard euro. Naar schatting komt ruim twee derde hiervan op de vrije markt tot stand. De markt is dan ook veruit de grootste financieringsbron voor de culturele sector.⁵⁵

Zijlstra wil met dit beleid de kloof tussen de culturele sector en potentiële financiers verkleinen. Deze kloof is ontstaan vanwege het feit dat culturele instellingen door verschillende drempels belemmerd worden om deze overige financiële mogelijkheden aan te boren. De cultuursector heeft lange tijd voortbestaan met behulp van overheidssteun, waardoor het niet nodig was om elders ondersteuning te zoeken. De sector is daarom niet voldoende in staat om via private wegen inkomen te genereren. Anderzijds is er bij banken en andere financiers weinig bekend over een samenwerking met de culturele sector, waardoor deze minder snel genegen zijn een samenwerking aan te gaan met een culturele instelling.⁵⁶ Het kabinet stelt voor zorg te dragen voor praktische ondersteuning van de culturele sector ten opzichte van cultureel

---

⁵³ Zijlstra, Halbe, *Meer dan kwaliteit: Een nieuwe visie op cultuurbeleid*, (De Haag: Rijksoverheid, 2011), 2.

⁵⁴ *Ibidem*, 3.

⁵⁵ *Ibidem*, 4.

⁵⁶ Zijlstra, Halbe, *Meer dan kwaliteit: Een nieuwe visie op cultuurbeleid*, (De Haag: Rijksoverheid, 2011), 12.

ondernemerschap, daarbij wordt gedacht aan advies, coaching en begeleiding op het gebied van organisatieverandering en verdienmodellen.⁵⁷

De overheid zal bijspringen om aanbod mogelijk te maken dat niet instaat is om op de vrije markt tot stand te komen, maar wel een toevoeging is voor de Nederlandse maatschappij. Hierin vervullen gemeenten de grootste rol. De gemeente financiert vooral lokale voorzieningen. Daarnaast hebben de provincies een aandeel van circa vijf procent die zij besteden aan regionale voorzieningen en provinciale musea. Het Rijk is verantwoordelijk voor “het in stand houden, ontwikkelen en sociaal en geografisch spreiden of anderszins verbreiden van cultuuruitingen.”⁵⁸ Verder is het rijk verantwoordelijk voor de landelijke culturele basisinfrastructuur en het aansturen van de fondsen.⁵⁹ Het kabinet beziet vier prioriteiten die naast de basisinfrastructuur voor het gehele cultuurbeleid van belang zijn, namelijk internationalisering, cultuureducatie, vernieuwing en talent en geven aan cultuur.

Cultuurfondsen spelen een belangrijke rol in een huidig beleid. Om de beleidsdoelen te realiseren heeft de overheid ervoor gekozen om de hieraan deelnemende projecten voor langere tijd te subsidiëren. De cultuurfondsen zorgen in een dergelijke beleid voor dynamiek en vernieuwing, omdat zij niet voor langere termijn worden verstrekt. De vijf fondsen in het huidige beleid zijn sectoraal gerangschikt, waardoor zij de mogelijkheid hebben flexibel te zijn en snel in te spelen op sectorale ontwikkelingen. Deze publieke cultuurfondsen hebben als oogmerk de kwaliteit en het maatschappelijk rendement van cultuur te vergroten en zich niet slechts te richten op het vervaardigen van zo veel mogelijk economisch kapitaal.⁶⁰ In totaal zijn er vijf fondsen, waarvan het “Fonds voor de Creatieve Industrie” er een is.⁶¹

Het “Fonds voor de Creatieve Industrie” is in het leven geroepen, omdat met behulp van het Nederlandse cultuurbeleid zal worden geïnvesteerd in deze sector. Dit komt voort uit het feit dat de creatieve industrie een enorme bijdrage aan de Nederlandse economische ontwikkeling blijkt te zijn.⁶²

Het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie versterkt, in overeenstemming met zijn statuten en overeenkomstig de bepalingen vastgesteld in de wet en het onderhevige reglement, subsidies voor de uitvoering van projecten die: de kwaliteit van disciplines architectuur, vormgeving en

---

⁵⁷ Zijlstra, Halbe, *Meer dan kwaliteit: Een nieuwe visie op cultuurbeleid*, (De Haag: Rijksoverheid, 2011), 12.

⁵⁸ Ibidem, 4.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Ibidem, 33.

⁶¹ Ibidem, 34.

⁶² Ibidem, 3.

e-cultuur bevorderen en vanuit een culturele invalshoek hun maatschappelijke en economische meerwaarde vergroten. Daarbij gaat het ook om de versterking tussen private partijen, particulieren en overheid, zowel in Nederlands als in het buitenland.⁶³

De Nederlandse creatieve industrie

In Nederland is de creatieve industrie meer gegroeid dan de economie in haar totaliteit. Dit heeft tot gevolg dat het eerste-kabinet Rutte de creatieve industrie heeft opgenomen in het beleid rondom sleutelgebieden voor bedrijvigheid. Hieruit vloeide vervolgens de topsectoren voort, waarvan de creatieve industrie deel uitmaakt.⁶⁴ Het kabinet investeert in de Nederlandse topsectoren, door samen met het bedrijfsleven, universiteiten en onderzoekscentra samen te werken aan kennis en innovatie. Afspraken die hierover gemaakt zijn, zijn vastgelegd in de zogeheten innovatiecontracten. Alle partijen die meewerken aan deze innovatiecontracten hebben in de periode 2012-2013 2,8 miljard euro geïnvesteerd in kennis en innovatie.⁶⁵ Financiering wordt aangeboden in de vorm van publiek- private samenwerkingen, tussen NWO, CLICKNL, onderzoekers, bedrijven, publieke partners en andere relevante partners.⁶⁶ Waarbij CLICKNL het kennis- en innovatienetwerk van de creatieve industrie in Nederland vormt. Verder komt bijdrage voor de Topsector Creatieve Industrie uit de vraag naar de mogelijkheden tot vrij onderzoek. Subsidie wordt alleen toegekend als is vastgesteld dat het betreffende onderzoek een bijdrage is aan de innovatiecontracten.⁶⁷

Gronings beleid

Het culturele beleid van de stad Groningen gaat tegen het beleid van zowel het Rijk als de provincie in. Beiden hebben deze overheden besloten te bezuinigen op kunst en cultuur. De stad Groningen heeft echter besloten om te blijven investeren in deze sector. De speerpunt in het Groningse beleid is het in stand houden en het verbeteren van de Groningse culturele keten.⁶⁸ “Deze bestaat uit een samenhangende keten van voorzieningen die zich richten op de functies leren, produceren en presenteren.”⁶⁹ Om een evenwichtige complete culturele keten te

---

⁶³ ‘Algemeen Subsidiereglement,’ *Stimuleringsfonds Creatieve Industrie*, (Rotterdam: Stimuleringsfonds, 2012), 2.

⁶⁴ Rutten, Paul. “Creatieve industrie als sector met bovengemiddelde groei,” *Kracht ver verbeelding: Perspectieven op creatieve industrie*, (Rotterdam: Hogeschool Rotterdam Uitgeverij, 2014), 29.

⁶⁵ ‘Geld voor innovatie,’ *Rijksoverheid ondernemersklimaat en innovatie*, geraadpleegd 17 juni 2015, beschikbaar via <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/ondernemersklimaat-en-innovatie/investeren-in-topsectoren/geld-voor-innovatie>.

⁶⁶ Bos, A.M., *NWO-bijdrage voor de Topsector Creatieve Industrie 2014-2015*, (Den Haag: NWO, 2013), 1.

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ Schoor, Ton, *Cultuurstad Groningen: tegen de stroom in, Cultuurnota gemeente Groningen 2013-2016*, (Groningen: Gemeente Groningen, 2012), 4.

⁶⁹ Gemeenteraad Groningen, *Ruimte voor vernieuwing, vernieuwing voor ruimte: Uitgangspunten kadernota cultuur Groningen, cultuurnota periode 2013-2016*, (Groningen: Gemeente Groningen, 2011), 5.

realiseren vraagt het Groningse beleid een zakelijke bedrijfsvoering en een krachtige visie op cultureel ondernemerschap van de instellingen.

In de cultuurnota van Groningen worden drie culturele voorzieningen onderscheiden. Het grootste gedeelte van het subsidiebudget gaat naar de kernvoorzieningen. Zij vormen de basis voor het culturele landschap, vanwege het brede aanbod en het brede publiek dat zij trekken. Daarnaast bestaan specifieke voorzieningen die een specifieke kleuring geven aan het culturele klimaat. Subsidies worden aan dergelijke instanties voor vier jaar toegekend. Tot slot worden incidentele voorzieningen of activiteiten eenmalig gesubsidieerd.⁷⁰

Het economisch beleid zet net als het cultuurbeleid in op een koppeling tussen het Groningse bedrijfsleven en de culturele/creatieve sector. In het economisch beleid beoogt men een wisselwerking die “aan de ene kant moet leiden tot meer ondernemerschap in de creatieve sector van nieuwe media, cultuur, kunst en design. Aan de andere kant willen we daarmee bereiken dat het gevestigde bedrijfsleven creatiever en innovatiever te werk gaat.”⁷¹ Deze ontwikkeling wordt gestimuleerd met behulp van creativiteitsvouchers, coaching van creatieve ondernemers en het inrichten van incubators. Een incubator betreft een gezamenlijke huisvesting en andere voorzieningen voor startende ondernemingen.⁷²

Concluderend

Met de nieuwe beleidsplannen van Zijlstra streeft de overheid naar een vernauwing van de kloof tussen cultuur en de creatieve industrie. Zijlstra beoogt een cultuurbeleid, waarin ondernemingen zelfstandig omhoog blijven met behulp van marktstrategieën. Om ondernemingen toch deels tegemoet te komen, wordt ondersteuning geboden in de vorm van cultuurfondsen. Op deze manier worden culturele ondernemingen in de loop der tijd gedwongen om hetzelfde te opereren als creatieve ondernemingen, die met behulp van publiek- private samenwerking zorgen voor financieringsmogelijkheden. Het Gronings beleid kan hiermee vereenzelvigd worden.

---

⁷⁰ Schoor, Ton, *Cultuurstad Groningen: tegen de stroom in, Cultuurnota gemeente Groningen 2013-2016*, (Groningen: Gemeente Groningen, 2012), 9.

⁷¹ Gemeente Groningen, ‘G-Kracht,’ *Beleidskader economisch meerjarenprogramma 2010-2014*, (Groningen: Gemeente Groningen, 2009), 45.

⁷² Ibidem.

Hoofdstuk 4:

Belemmeringen in cultuur

Paradigm, De Cultuurloods en de gemeente Groningen

Paradigm is zonder overheidssteun uitgegroeid tot een bloeiende onderneming. De combinatie van de populaire nachtclub met de artistieke visie van Stichting De Cultuurloods heeft geresulteerd in een unieke uitgaansgelegenheid in de stad Groningen. Daarnaast biedt de stichting jonge kunstenaars de kans hun talenten te verbreiden en ten toon te spreiden. Piter Terpstra, oprichter van Paradigm, is echter ambitieus. Hij voorziet een culturele broedplaats op het Suikerunie-terrein, waarin alle elementen van de dance-sector gerepresenteerd zullen worden. Hij beschikt echter niet over voldoende financiële middelen om dit project zelf te financieren. Zodoende is Terpstra op zoek naar mogelijkheden om kapitaal op te bouwen.

Zoals gezegd verwacht het Nederlandse cultuurbeleid alsook het gemeentebestuur in Groningen dat een culturele onderneming met behulp van marktstrategieën kapitaal verwerft. Op deze manier ontstaat er een cultureel landschap dat door de inwoners zelf is samengesteld. Het initiatief van Paradigm en Stichting De Cultuurloods heeft echter al bewezen dat het over voldoende animo beschikt. Het animo is zelfs zo groot dat Terpstra wil uitbreiden.

Deze uitbreiding draait niet slechts om economisch gewin, Paradigm zal worden aangevuld met een stichting genaamd Electronic Music Society (EMS). Hierin zullen alle onderdelen van de elektronische muzieksector gerepresenteerd worden. Een dergelijk initiatief sluit aan bij de door Groningen zo geroemde culturele keten. Een culturele keten moet beschikken over de volgende elementen: educatie, productie en presentatie.⁷³ In de Stichting EMS zal voor elk van de onderdelen van de culturele keten een plek worden ingeruimd. Werkplaatsen, productiehuis, gezelschappen, festivals, podia en openbare ruimtes zouden allemaal aanwezig zijn.⁷⁴

De gemeente Groningen is echter van mening dat het aanbod populaire muziek in Groningen ruimschoots voldoende is. Een culturele keten omtrent deze sector bestaat al, dus de

---

⁷³ Gemeenteraad Groningen, *Ruimte voor vernieuwing, vernieuwing voor ruimte: Uitgangspunten kadernota cultuur Groningen, cultuurnota periode 2013-2016*, (Groningen: Gemeente Groningen, 2011), 6.

⁷⁴ 'Ambitieuze Paradigm lonkt naar Suikerunie-terrein,' *Sikkom*, geraadpleegd 15 juni 2015, beschikbaar via <http://www.sikkom.nl/ambitieuze-paradigm-lonkt-naar-suikerunie-terrein-interview/>.

gemeente ziet niet in waarom geïnvesteerd dient te worden in de sector popmuziek.⁷⁵ Daarnaast is de gemeenteraad de mening toegedaan dat populaire muziek bij uitstek een sector is waarin marktwerking uitstekend dienst doet. De gemeente ziet dan ook geen reden om het summiere cultuurbudget aan popmuziek te besteden.⁷⁶ Hieruit volgt dat Terpstra niet hoeft te rekenen op financiële steun afkomstig uit het cultuurbeleid van de gemeente Groningen.

Daartegenover staat de berichtgeving omtrent de specifieke dance-sector in Groningen. “(...) de dance-industrie is ook in Groningen uitgegroeid tot een professionele en creatieve industrie (...).”⁷⁷ Deze sector wordt door onder andere GroenLinks en D66 aangemerkt als lucratieve industrie voor de Groningse economie. De gemeente Groningen heeft dan ook besloten te gaan investeren in deze sector door leegstaande bedrijfspanden als evenementenlocatie aan te merken en te bemiddelen in de vorming van netwerken tussen verschillen dance-ondernemingen. Het Suikerunie-terrein, dat Paradigm als toekomstige vestigingsplaats voorziet, is opgenomen in de lijst evenementenlocaties.⁷⁸ Hoewel een verhuizing naar het Suikerunie-terrein theoretisch heel aannemelijk lijkt, kan dit in de realiteit nog steeds niet bewerkstelligd worden vanwege het gebrek aan financiële middelen.

De dance-sector – en daarmee ook Paradigm en De Cultuurloods – is door de gemeente Groningen zelf uitgeroepen tot onderdeel van de creatieve industrie. Het is dan ook niet meer dan logisch dat Terpstra zijn heil zoekt bij deze industrie en het beleid waaronder de creatieve industrie valt, namelijk het economische beleid.

De creatieve industrie in Groningen wordt door de gemeente gestimuleerd met behulp van incubators. Dit betreft een gezamenlijke huisvesting voor publieke en private ondernemingen, zodat een samenwerking tot stand kan komen.⁷⁹ De gemeente voorziet dat een dergelijke samenwerking daadkrachtiger kan zijn in het vergaren van kapitaal, omdat het economisch risico voor investeerders op deze manier minder groot wordt. Om de creatieve sector verder tegemoet te komen reikt de gemeente Groningen creativiteitsvouchers uit. Deze worden beschikbaar gesteld om de “commerciële en financiële vaardigheden van de creatieve

---

⁷⁵ Gemeenteraad Groningen, *Ruimte voor vernieuwing, vernieuwing voor ruimte: Uitgangspunten kadernota cultuur Groningen, cultuurnota periode 2013-2016*, (Groningen: Gemeente Groningen, 2011), 18.

⁷⁶ Ibidem, 13.

⁷⁷ ‘Ruime steun voor dance-industrie in Groningen,’ *GroenLinks Groningen*, geraadpleegd op 19 juni 2015, beschikbaar via <https://groningen.groenlinks.nl/nieuws/ruime-steun-voor-dance-industrie-groningen>.

⁷⁸ Garret, Chris, ‘Groenlicht voor meer dance muziek in Groningen,’ *Groninger Nachtwacht*, geraadpleegd 15 juni 2015, beschikbaar via <http://www.groningernachtwacht.nl/nieuws/groen-licht-voor-meer-dance-muziek-in-groningen/>.

⁷⁹ Gemeente Groningen, ‘G-Kracht,’ *Beleidskader economisch meerjarenprogramma 2010-2014*, (Groningen: Gemeente Groningen, 2009), 45.

ondernemer⁸⁰ te verbeteren en een samenwerking van creatieve ondernemers onderling en reguliere ondernemers te bevorderen.⁸¹ Dergelijke hulpmiddelen worden door de gemeente Groningen ingezet, omdat ondernemingen binnen de creatieve industrie moeilijk zelfstandig kapitaal kunnen vergaren.⁸²

Financieringsproblematiek in de creatieve industrie

Hoewel de creatieve industrie van alle topsectoren de “grootste (inter)nationale groeipotentie”⁸³ heeft, heeft deze sector te kampen met belemmeringen op het gebied van doorgroeimogelijkheden. De creatieve industrie is een nieuwe sector, waarvoor een beperkte mate ‘proven track records’ beschikbaar is. Het feit dat kengetallen ontbreken zorgt voor terughoudendheid bij financiële aanbieders.⁸⁴ Vanwege de financiële crisis in 2008 zijn banken minder snel geneigd kredieten aan te bieden. De buffervermogens van bedrijven dienen tot 30 procent te zijn aangevuld alvorens zij überhaupt een aanvraag kunnen indienen.⁸⁵ Net als banken kijken investeerders naar de verhouding tussen risico en rendement. Investeerders durven in de huidige financiële situatie niet te investeren in startende ondernemingen.⁸⁶ Zodoende is er een gebrek aan durfkapitaal ontstaan, terwijl dit juist in een groeiende sector van essentieel belang is.⁸⁷

De eerdergenoemde incubators zouden creatieve ondernemingen in de opstartfase moeten ondersteunen, door de drempel voor investeerders te verlagen. Het is echter gebleken dat deze incubators zeer wisselend van kwaliteit en sterk verspreid zijn. Daarnaast kennen zij een gebrekkige professionele coaching en zijn ze onvoldoende aangesloten bij kwalitatieve (private) financiers.⁸⁸ Met andere woorden, dit stimuleringsinstrument volstaat niet om investeerders over de streep te trekken.

Daarnaast kan een aanvraag worden ingediend bij de Seed Capital regeling waarvoor nationaal vier miljoen euro is uitgetrokken. Voor deze regeling geldt “echter dat er een

---

⁸⁰ ‘Subsidie van 174.000,- euro voor meer creativiteit midden- en kleinbedrijf,’ *Provincie Groningen*, geraadpleegd op 19 juni 2015, beschikbaar via http://www.provinciegroningen.nl/actueel/nieuws/nieuwsbericht/_nieuws/toon/Item/subsidie-van-174000-euro-voor-meer-creativiteit-midden-en-kleinbedrijf/.

⁸¹ Ibidem.

⁸² Hendrick, Lucas, ‘Actieagenda Randvoorwaarden Financiering Creatieve Industrie,’ *Dutch Creative Council*, (Amsterdam: DCC, 2013), 10.

⁸³ Ibidem, 4.

⁸⁴ Ibidem, 8.

⁸⁵ Ibidem, 10.

⁸⁶ Ibidem, 11.

⁸⁷ Ibidem, 18.

⁸⁸ Ibidem, 13.

gekwalficeerde tussenpersoon (vaak banken) bij betrokken dient te worden, ergo extra kosten en voorwaarden voor de uiteindelijk ontvanger.”⁸⁹ Het ministerie verstrekt kapitaal aan investeringsfondsen die met risicokapitaal investeren,⁹⁰ maar de vraag om investeerders is vele malen groter dan het investeringsaanbod.⁹¹ Hierdoor wordt deze regeling niet tot nauwelijks benut en wordt ook het beschikbare overheidsgeld niet in de creatieve industrie geïnvesteerd.

Mede door de crisis is het zoeken naar alternatieve vormen van financiering sterk toegenomen. Hierbij valt te denken aan crowdfunding, kredietunies, microfinanciering en MKB obligaties. Het regeerakkoord heeft hier ook specifiek aandacht voor. Al deze alternatieven zullen echter de ‘financieringsgap’ niet, en zeker niet op korte termijn, kunnen oplossen.⁹²

Daarnaast is het vergaren van alternatief kapitaal problematisch vanwege de stringente regelgeving die hieraan kleeft. De bancaire regelgeving wordt aangehouden, wat inhoudt dat ondernemingen een bufferkapitaal van 30 procent opgebouwd dienen te hebben. Dit maakt het risico voor de investeerder kleiner, maar leidt ook tot een beperking van de mogelijkheid tot experimenteren.

Concluderend

Paradigm en Stichting De Cultuurloods vallen als onderneming binnen de creatieve industrie van de gemeente Groningen. Hoewel het beleid pretendeert te investeren in deze industrie, blijkt het vergaren van kapitaal in de praktijk zeer lastig. Dit komt voort uit de financiële crisis van 2008, die de Nederlandse economie tot op heden niet geheel te boven is gekomen. Er heerst angst onder investeerders om risico te nemen, waardoor er voor ondernemingen binnen de creatieve industrie weinig doorgroeimogelijkheden bestaan. De Nederlandse overheid is niet in staat om hier met behulp van het huidige beleid verandering in aan te brengen. Daardoor zal de groei van de creatieve industrie uiteindelijk stagneren.

---

⁸⁹ Hendrick, Lucas, ‘Actieagenda Randvoorwaarden Financiering Creatieve Industrie,’ *Dutch Creative Council*, (Amsterdam: DCC, 2013), 13.

⁹⁰ ‘SEED Capital,’ *Rijksdienst voor Ondernemend Nederland: Subsidies en Financiering*, geraadpleegd op 19 juni 2015, beschikbaar via http://www.rvo.nl/subsidies-regelingen/seed-capital?gclid=CjwKEAajw2ImsBRCnjq70n_amv14SJACHXijNMLYIQ3JjI4IVUQP1QYIa-j7KwcT8cPSyLXKb1V1-jhoC0qLw_wcB.

⁹¹ Hendrick, Lucas, ‘Actieagenda Randvoorwaarden Financiering Creatieve Industrie,’ *Dutch Creative Council*, (Amsterdam: DCC, 2013), 18.

⁹² *Ibidem*, 14.

Conclusie

Onder aanvoering van Halbe Zijlstra onderging het Nederlandse cultuurbeleid in de afgelopen jaren grote veranderingen. Vanwege de grote bezuinigingen op kunst en cultuur, besloot Zijlstra om cultureel ondernemerschap speerpunt van het Nederlandse beleid te maken. Er werd een minimum norm eigen inkomsten ingesteld waaraan culturele instellingen werden geacht te voldoen wilden zij toetreden tot de Nederlandse culturele basisinfrastructuur. Ook instellingen die geen deel uitmaken van de basisinfrastructuur worden geacht ondernemend te zijn. Eenvoudigweg omdat deze ondernemingen werden gedwongen zich op de vrije markt te begeven, vanwege het feit dat zij niet of niet langer gesubsidieerd zouden worden. Om startende culturele ondernemingen toch enigszins tegemoet te komen, werden culturele fondsen in het leven geroepen die ondernemingen zouden helpen ondersteunen in de opstartfase. Dergelijke subsidiëring wordt echter eenmalig en projectmatig uitgekeerd.

De culturele instellingen die als gevolg van het nieuwe cultuurbeleid de vrije markt bestormden, leidde tot een snelle groei van de creatieve industrie in Nederland. De creatieve industrie is een overkoepelende term voor alle culturele en creatieve ontwikkelingen, die onder invloed van de wet van vraag en aanbod ontstaan. Deze sector valt onder het Nederlandse economische beleid en niet – zoals de culturele sector – onder cultuurbeleid. Omdat de creatieve industrie sneller groeide dan de Nederlandse economie in zijn totaliteit, besloot het ministerie van Economische Zaken te gaan investeren in de sector.

Hoewel het economische beleid investeert in de creatieve industrie, blijft het voor startende ondernemingen in de eerste plaats moeilijk om starterskapitaal te vergaren en in de tweede plaats heeft de sector ernstig te kampen met belemmeringen in de doorgroeimogelijkheden van reeds bestaande ondernemingen. De oorzaak van de problematiek ligt bij de nog altijd voortdurende nasleep van de financiële crisis. Investeerders zijn niet geneigd financiële risico's te nemen, waardoor ondernemingen problemen ondervinden met het vergaren van kapitaal. Hierdoor is een financieringsgap ontstaan, waarin veel vraag is naar financiering, maar waarin het aantal investeerders gering is.

Ondersteunende financieringsinstrumenten die binnen de creatieve industrie worden aangeboden door de Nederlandse overheid zijn onlosmakelijk verbonden met private investeerders. Steun wordt slechts geboden wanneer sprake is van publiek- private

samenwerkingen. Door middel van deze beleidsvoering wordt de eerdergenoemde financieringsgap niet verkleind. Daarop volgt dat de groei van de creatieve industrie zal stagneren, simpelweg omdat het vanwege het tekort aan kapitaal niet mogelijk is een nieuwe onderneming op te starten.

Het probleem betreft niet zo zeer de vraag of een culturele onderneming onderdeel uitmaakt van de culturele- of de creatieve sector. De reikwijdte van het begrip creatieve industrie heeft er toe geleid dat nagenoeg elke culturele onderneming binnen de kaders van de term past. Daarnaast blijkt uit het geanalyseerde praktijkgeval, dat het zowel in de culturele- als in de creatieve sector moeilijk is om kapitaal bijeen te brengen. Het cultuurbeleid bezuinigt immers op kunst en cultuur en de creatieve industrie heeft te kampen met een gebrek aan investeerders. Ergo, startende culturele ondernemingen zullen hoe dan ook te maken krijgen met problemen omtrent hun financiering.

De bezuinigingsplannen van het kabinet aangaande kunst en cultuur en cultureel ondernemerschap als speerpunt van het nieuwe cultuurbeleid, leiden zodoende tot een financieringstekort bij een geheel andere sector onder leiding van een geheel ander ministerie. Daarmee wordt geen oplossing gezocht voor de bezuinigingen van het kabinet omtrent kunst en cultuur, maar wordt het geldtekort ronduit verschoven.

Het financieringstekort binnen de creatieve industrie leidt tot een stremming van de groei van culturele ondernemingen. Zo wordt niet alleen de groei van de Nederlandse economie belemmerd, maar hierop volgend zal ook het culturele aanbod in Nederland afnemen en eenzijdig worden. Culturele ondernemingen zullen geen ruimte hebben om te experimenteren, omdat zij hiervoor niet over afdoende financiële mogelijkheden beschikken. De Nederlandse cultuur wordt zodoende gedwongen zich op de gebaande paden te blijven begeven en veilige keuzes te maken.

Indien we de innovatieve- en groeipotentie die voor een groot deel afkomstig is van met name de MKB-bedrijven (...) en via kennis- en onderwijsinstellingen verder willen stimuleren teneinde de economische groei- en opschalingsambities waar te maken en werkgelegenheid te scheppen dan is de toegang tot financiering hiervoor van groot belang.⁹³

Verder onderzoek doet er deugd aan na te gaan op welke wijze het financieringstekort binnen de creatieve industrie kan worden gecompenseerd. Waardoor niet alleen de Nederlandse

---

⁹³ Hendrick, Lucas, 'Actieagenda Randvoorwaarden Financiering Creatieve Industrie,' *Dutch Creative Council*, (Amsterdam: DCC, 2013), 17.

economie een stijgende lijn blijft aanhouden, maar ook het cultuuraanbod in Nederland breed en gevarieerd blijft.

Bibliografie

Auteur onbekend. 'Algemeen Subsidiereglement'. *Stimuleringsfonds Creatieve Industrie*. Rotterdam: Stimuleringsfonds, 2012.

Auteur onbekend. 'Ambitieu Paradigm lonkt naar Suikerunie-terrein'. *Sikkom*. Geraadpleegd 15 juni 2015. Beschikbaar via <http://www.sikkom.nl/ambitieu-paradigm-lonkt-naar-suikerunie-terrein-interview/>.

Auteur onbekend. 'Checklist bedrijf starten'. *ING*. Geraadpleegd op 17 juni 2015. Beschikbaar via <https://www.ing.nl/zakelijk/starters/starterstips/checklist-bedrijf-starten/index.html>.

Auteur onbekend. 'Cultuurloods Info'. *Paradigm050*. Geraadpleegd 15 juni 2015. Beschikbaar via <http://www.paradigm050.com/nl/de-cultuurloods/cultuurloods-info>.

Auteur onbekend. 'Geld voor innovatie'. *Rijksoverheid ondernemersklimaat en innovatie*. Geraadpleegd 17 juni 2015. Beschikbaar via <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/ondernemersklimaat-en-innovatie/investeren-in-topsectoren/geld-voor-innovatie>.

Auteur onbekend. 'Paradigm Club Info'. *Paradigm050*. Geraadpleegd 15 juni 2015. Beschikbaar via <http://www.paradigm050.com/nl/paradigm-club/info>.

Auteur onbekend. 'Ondernemerschap Kunst en Cultuur'. *Rijksoverheid Kunst en Cultuur*. Geraadpleegd op 15 juni 2015. Beschikbaar via <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/kunst-en-cultuur/ondernemerschap-kunst-en-cultuur>.

Auteur onbekend. 'Ruime steun voor dance-industrie in Groningen'. *GroenLinks Groningen*. Geraadpleegd op 19 juni 2015. Beschikbaar via <https://groningen.groenlinks.nl/nieuws/ruime-steun-voor-dance-industrie-groningen>.

Auteur onbekend. 'SEED Capital'. *Rijksdienst voor Ondernemend Nederland: Subsidies en Financiering*. Geraadpleegd op 19 juni 2015. Beschikbaar via http://www.rvo.nl/subsidies-regelingen/seed-capital?gclid=CjwKEAjw2ImsBRCnjq70n_amv14SJACChXijNMLYIQ3JjI4IVUQP1QYIa-j7KwcT8cPSyLXKb1V1-jhoC0qLw_wcB.

Auteur onbekend. 'Subsidie van 174.000,- euro voor meer creativiteit midden- en kleinbedrijf'. *Provincie Groningen*. Geraadpleegd op 19 juni 2015. Beschikbaar via http://www.provinciegroningen.nl/actueel/nieuws/nieuwsbericht/_nieuws/toon/Item/subsidie-van-174000-euro-voor-meer-creativiteit-midden-en-kleinbedrijf/.

Auteur onbekend. 'Zijlstra: scherpe keuzes nodig in cultuursector'. *Rijksoverheid Nieuws*. Geraadpleegd op 17 juni 2015. Beschikbaar via <http://www.rijksoverheid.nl/nieuws/2010/12/06/zijlstra-scherpe-keuzes-nodig-in-cultuursector.html>.

- Bos, A.M. *NWO-bijdrage voor de Topsector Creatieve Industrie 2014-2015*. Den Haag: NWO, 2013.
- Galloway, Susan en Stewart Dunlop. 'A critique of definitions of the cultural and creative industries in public policy'. *International Journal of Cultural Policy*. Vol 13, no. 1. Londen: Routledge, 2007, 17-31.
- Garret, Chris. 'Groenlicht voor meer dance muziek in Groningen'. *Groninger Nachtwacht*. Geraadpleegd 15 juni 2015. Beschikbaar via <http://www.groningernachtwacht.nl/nieuws/groen-licht-voor-meer-dance-muziek-in-groningen/>.
- Gemeenteraad Groningen. *Ruimte voor vernieuwing, vernieuwing voor ruimte: Uitgangspunten kadernota cultuur Groningen, cultuurnota periode 2013-2016*. Groningen: Gemeente Groningen, 2011.
- Gemeente Groningen. 'G-Kracht'. *Beleidskader economisch meerjarenprogramma 2010-2014*. Groningen: Gemeente Groningen, 2009.
- Giessen, van der, Annelieke, et al. *Monitor Cross-overs Creatieve Industrie*. Delft: TNO, 2015.
- Hendrick, Lucas. 'Actieagenda Randvoorwaarden Financiering Creatieve Industrie,' *Dutch Creative Council*. Amsterdam: DCC, 2013.
- Janssen, Gerrit Jan et al. *Cultureel ondernemerschap: Een kwestie van balans*. Rotterdam: Deloitte en Touche Bakkenist, 2001.
- O'Connor, Justin. 'The cultural and creative industries: a literature review'. *Creativity, Culture and Education Series*. Brisbane: Queensland University of Technology, 2010.
- Schoor, Ton. *Cultuurstad Groningen: tegen de stroom in, Cultuurnota gemeente Groningen 2013-2016*. Groningen: Gemeente Groningen, 2012.
- Rutten, Paul. 'Creatieve industrie als sector met bovengemiddelde groei'. *Kracht ver verbeelding: Perspectieven op creatieve industrie*. Rotterdam: Hogeschool Rotterdam Uitgeverij, 2014.
- Rutten, Paul et al. *Knelpunten in creatieve productie: creatieve industrie*. Delft: TNO, 2005.
- Zijlstra, Halbe. *Cultuur in beeld*. Den Haag: Ministerie van OCW, 2012.
- Zijlstra, Halbe. *Kamerbrief oer programma ondernemerschap cultuur*. Den Haag: OCW, 2012.
- Zijlstra, Halbe. *Meer dan kwaliteit: Een nieuwe visie op cultuurbeleid*. De Haag: Rijksoverheid, 2011.

Verklaring Intellectueel Eigendom

De Universiteit Utrecht definieert plagiaat als volgt:

Plagiaat is het overnemen van stukken, gedachten, redeneringen van anderen en deze laten doorgaan voor eigen werk.

De volgende zaken worden in elk geval als plagiaat aangemerkt:

- het knippen en plakken van tekst van digitale bronnen zoals encyclopedieën of digitale tijdschriften zonder aanhalingstekens en verwijzing;
- het knippen en plakken van teksten van het internet zonder aanhalingstekens en verwijzing;
- het overnemen van gedrukt materiaal zoals boeken, tijdschriften of encyclopedieën zonder aanhalingstekens of verwijzing;
- het opnemen van een vertaling van teksten van anderen zonder aanhalingstekens en verwijzing (zogenaamd “vertaalplagiaat”);
- het parafraseren van teksten van anderen zonder verwijzing. Een parafraze mag nooit bestaan uit louter vervangen van enkele woorden door synoniemen;
- het overnemen van beeld-, geluids- of testmateriaal van anderen zonder verwijzing en zodoende laten doorgaan voor eigen werk;
- het overnemen van werk van andere studenten en dit laten doorgaan voor eigen werk. Indien dit gebeurt met toestemming van de andere student is de laatste medeplichtig aan plagiaat;
- het indienen van werkstukken die verworven zijn van een commerciële instelling (zoals een internetsite met uittreksels of papers) of die al dan niet tegen betaling door iemand anders zijn geschreven.

Ik heb bovenstaande definitie van plagiaat zorgvuldig gelezen en verklaar hierbij dat ik mij in het aangehechte BA-eindwerkstuk niet schuldig gemaakt heb aan plagiaat.

Tevens verklaar ik dat dit werkstuk niet ingeleverd is/zal worden voor een andere cursus, in de huidige of in aangepaste vorm.

Naam: _____

Studentnummer: _____

Plaats: _____

Datum: _____

Handtekening: _____